

STANISLOVAS MOSTAUSKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

SUBJEKTO PAIEŠKOS JACQUESO LACANO VEIDRODŽIŲ KARALYSTĖJE

Search for Individual in the Lacan's Kingdom of Mirrors

SUMMARY

The article analyzes the conception of *mirror stage* offered by Lacan. The conception originally interprets a particular stage of early development of the individual. The article proposes the viewpoint that the subject which is established during the stage of mirror is understood as a gap between involuntary identifications through human *gestalt*, which is implemented by the functions of imagination. An infant in his environment begins to distinguish the human shape as Other, simultaneously perceiving in reference to himself. Thus *gestalt* of the Other becomes an exemplary form of identification which determines identity instability of the individual. He can meet himself only through intermediary images of the Other, an identification substitute which hides him from himself. The conclusion made in accordance with the article is as follows: the individual offered by Lacan is a mandatory alignment structure which shackles the Ego with the Other. This alignment ensures their constant proximity but at the same time avoids their convergence.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama Lacano pasiūlyta *veidrodžio stadijos* koncepcija, originaliai interpretuojanti konkrečių ankstyvosios individo raidos etapą, jį paruošusias prielaidas, eigą ir svarbiausius pokyčius. Straipsnyje plėtojamos nuostatos, kad veidrodžio stadijos metu steigiamas subjektas yra suprantamas kaip vaizduotės funkcijų realizuotas atotrūkis nuo nesąmoningų identifikacijų pasitelkiant žmogiškąją *gestaltą*. Kūdikis savo aplinkoje pradeda skirti žmogiškąjį pavaldą kaip Kitą, tuo pat metu suvokdamas jį kaip nuorodą į save. Taip Kito *gestaltas* tampa pavyzdine identifikacine forma, lemiančia subjekto tapatybinį nestabilumą: su savimi jis gali susitikti tik per tarpininkaujančius Kito vaizdinius, identifikacinius pakaitalus, slepiančius jį nuo savęs. Straipsnio išvada tokia: Lacano siūlomas subjektas yra privalomai išcentruota struktūra, kuri Aš su Kitu surakina taip, kad jie nenutoltų, bet ir niekada nesusiliėtų tarpusavyje.

RAKTAŽODŽIAI: Lacanas, veidrodžio stadija, *imago*, *gestalt*, tapatybė, vaizduotės funkcijos.

KEY WORDS: Lacan, mirror stage, *imago*, *gestalt*, identity, imagination functions.

Prancūzų mąstytojas Jacques Lacanas yra vienas tų retų toretikų, kurie po S. Freudo ir jo artimiausių mokinių atvėrė konceptualiai naujas neklasikines mąstymo perspektyvas ir suteikė postūmį ne tik psichoanalitinių idėjų, bet ir postruktūralizmo bei jo poveikio orbitoje besisukančių teorinių dabartinės humanistikos diskursų raidai. Atskirus Lacano teorijos elementus, pavyzdžiui, *imago* principą, labiau žinomą *veidrodžio stadijos* pavadinimu, medijų teoretikai savo darbuose eksploatuoja ir šiandien. Minėtas konceptas seniai peržengė grynai akademinės aplinkos ribas ir tapo žinomas platesniems intelektualų ir meninės inteligentijos sluoksniams kaip savotiškas *postmodernios retorikos* etalonas ir virto jo autoriaus Jacques Lacano doktrinos *vizitine kortele*, tiesa, neretai suprantama kiek kitaip, nei tai aiškino autorius. Pats mokslininkas šį terminą siejo su savo teorijos branduoliu, kur interpretuojamas ne tik konkretus ankstyvosios individo raidos etapas, bet ir visa vėlesnė subjekto raida bei galimos aberacijos. Neabejotina, Lacanas šį konceptualų modelį vertino kaip efektyvų instrumentą patiems įvairiausiems teoriniams iššūkiams spręsti. Šiame straipsnyje pagrindinį dėmesį sutelksime į veidrodžio stadijos koncepcijos prielaidas, jos plėtrą ir požymius remdamiesi nuostata, kad šios stadijos metu vykstantys pokyčiai yra esminė subjekto steigties prielaida; taip pat aptarsime tokiame kontekste išryškėjusią *tuščiaavidurio* ir *išcentruoto* subjekto sampratą, atsiribodami nuo R. Descartes'o įtvirtintos vientisos ir sau tapačios sąmonės idėjos.

Pavadinime iškeltos problemos išsamnią aptarimą pradėkime principiniu

klausimu: kokį ankstyvosios individo raidos etapą Lacanas vadina „tikrovės stoka“¹? Akivaizdu, kad vos gimęs kūdikis fiziniu požiūriu yra beveik visiškai bejėgis, jis tarsi įkalintas motorinėje diskoordinacijoje, paverčiančioje kūną nepaklusniu, nepatogiu ir savarankiškai neišsilaikančiu vienetu. Tiesą sakant, kol kas kūdikis net neturi kūno kaip vieneto, kaip tam tikros užbaigtos visumos – kūnas jam duotas fragmentais, atskiromis zonomis, lokalizuojamomis aplink vartojimo ir šalinimo angas. Tokią būklę patvirtina ir priklausomybė nuo motinos kūno – čia pirmiausia išskiriamas piena dovanojantis spenelis (ar jo surogatai), turintis užtikrinti saugumo, sotumo ir šilumos pojūčius. Deja, šių pojūčių užtikrinimas taip pat netolygus, trūkinėjantis, jie pasirodo ir vėl išnyksta, žadindami atskirtį ir fragmentaciją. Visa tai, anot Lacano, galima vadinti „per ankstyvu gimimu“², kuris ir sukelia tikrovės stokos efektą. Žinoma, to nereikia suprasti pažodžiui, kaip pasiūlymą vaisių nešioti ilgiau nei devynis mėnesius – Lacanas pateikia teorinį santykio su tikrove įvertinimą, konceptualų raidos etapo apibūdinimą, bet ne medicininę rekomendaciją, kaip tokį santykį keisti.

Fizinis kūdikio neprisitaikymas prie aplinkos yra ne pats svarbiausias tikrovės stokos aspektas. Tai vienas tapatybinio nevisavertiškumo arba neapibrėžtumo požymių. Per ankstyvo gimimo metafora Lacanas pirmiausia nusako *asimetrišką* santykį su tikrove, kai ji patiriama kintančio intensyvumo fragmentų ir juos suliejančio takumo pavidalais, be galimybės juos valdyti. Kita vertus, tobulas (nes nesąmoningas) *susiliejimasis* su šiais procesais turi ir kitą efektą – jis neleidžia

skirti savo, motinos ar bet kuriuos kitus kūnus ir šitai palaike simbiotinio rojaus iliuziją. Fragmentuotas, takus kūnas čia yra vientiso, savo ribas ir baigtinumą turinčio kūno priešybė. Tiksliau, jam būdingas kitoks vientisumas, kuris nepripažįsta jokių ribų, nes kūno ir jo aplinkos skirtis dar negalioja. Mes jį pavadinome beribiu kūnu, nurodydami tam tikrą giminingumą G. Deleuze'o „kūnui be organų“³. Tai ikisubjektinė, nesąmoningų reprezentacinių sekų stadija, kurioje patiriantysis ir jo patiriamas įvykis sudaro nesąmoningumo palaimintą vienovę. Prie šios vienovės, tiksliau, jos netekties dar grįšime, kai aptarinėsime psichinių procesų pokyčius veidrodžio stadijoje.

Fizinio netobulumo kontekste aki-vaizdus aukštesniųjų nervinės sistemos funkcijų, pirmiausia vaizduotės, prioritetas: būtent jų iniciatyva ir priemonėmis prasideda tikrovės savinimasis – arba steigimas, jei dėmesį nuo proceso eigos nukreipsime į jo pasekmes. Tikrovės stoka – tai tas motyvas, ta *libido* investavimo priežastis, kuri Lacano koncepcijoje turi paaiškinti kūdikio susidomėjimą tikrove iki veidrodžio stadijos. Žmogiško *gestalto* (pirmiausia motinos pavidalo) išskyrimas empirijos fone – turbūt aiškiausia tokio dėmesio apraiška. Galų gale pati kūdikio pokyčių kryptis, atvedanti į veidrodžio stadiją, nužymėta tikrovės stokos logikos. Tai subjekto nebūtis ir subjekto rasties pažadas tuo pat metu.

Įsižiūrėkime atidžiau į mūsų mažąjį herojų. Pirmaisiais mėnesiais savo kūną kūdikis suvokia fragmentuotai, kaip atskiras, autonomiškai funkcionuojančias zonas, kurios aptinkamos dėl jas išskiriančio aktyvumo, kintančio intensyvumo. Pirminiai informacijos židiniai – tai

kūno angos, kurios kažką priima iš išorinio pasaulio ir kažką jam atiduoda. Šią dvikryptę apykaitą valdo poreikių logika, verčianti po kurio laiko išskirti kai kuriuos sau išoriškus objektus: krūtį, balsa, veidą ir pan. Pats kūdikis jų, matyt, nesuvokia kaip *išoriškų* – tiesiog tai dar keli fragmentai prie jau pastebėtų. Žodžiu, pirminė savęs patirtis kūdikiui duodama suskaldyto, fragmentuoto kūno pavidalu, kuris dar neturi apibrėžtos visumos (turima omenyje atskiro kūno visuma). Šios visumos neužbaigtumas leidžia nepastebėti išorinių dalinių objektų atskirties – kitaip tariant, jam jie nėra nei išoriniai, nei vidiniai. Pirminių nesąmoningų patirčių sekos – arba fragmentuotas kūnas – dar nežino skirties tarp vidinio ir išorinio pasaulio.

Kita vertus, palaiptai didėjant dirgiklių kiekiui, kūdikis išmoksta susieti dalinius objektus su jų poveikiu: veidą, atpažįstamą žvilgsnį – su saugumu, krūtį – su alkio tenkinimu ir t. t. Beje, būtent čia prasideda didysis ženklinimo nuotykis, čia pradeda veikti kalbos (arba kapitalo) logika, kuri be žodžių, bet tarsi žodžius ir sakinius, pradeda organizuoti kūdikio nesąmoningos patirties turinius – dalinius objektus. Pastarieji, susieti su jų poveikiu, tampa lokaliai fiksuotais ženklinimojais – taip kūno paviršiuje užrašomos pirmosios *raidės*. Ką reiškia šios *kūniškų rašmenų* metaforos, kurias su saiku ir be saiko vartos, pavyzdžiui, Deleuze'as? Tai kalbinės logikos užuomazgos, nusakančios galią vienam objektui atstovauti kitam, būti jo pakaitalu, ženklu: artėjantis spenelis reiškia burnon tekantį pieną ir t. t. Akivaizdu, kad jai gimininga ir kapitalo logika, viskam suteikianti abstraktų vertės pakai-

talą. Ne veltui Deleuze'as kapitalą pavadinus kapitalisto „kūnu be organų“⁴. Kol kas šios užuominos dar pabiros, tai yra jų užtikrinama identifikacija nepajėgia pakeisti fragmentuoto beribio kūno pavidalo. Pamirškite žodį *kūnas*, kol kas jis tik klaidina: kalbėdami apie beribį, fragmentuotą pavidalą turime omenyje pirmiausia nesąmoningų būsenų seką – viską, kas kūdikui nutinka. Šioje sekoje pats kūdikis pradeda skirti kai kurias būsenas, susijusias su jau minėtais daliniais objektais/angomis – taip palaipsniui ryškėja kitas, sąmoningesnis identifikacijos tipas, tiksliau, jo užuomazgos. Minėtas dalinio objekto ir jo, kaip ženklinės nuorodos, išskyrimas liudija, kad nesąmoningumo sekose pradeda megztis naujas, dubliuojantis, ne vien tiesiogine patirtimi grįstas santykis su daliniais objektais. Tačiau neskubėkime džiaugtis – kol kas tai tik sąmoningos identifikacijos su išskirtais objektais užuomina, nes nėra tiesioginę patirtį dubliuojančio vaizdinio instancijos, kuri šias užuomazgas koordinuotų.

Kas vyksta toliau? Iki veidrodžio stadijos kūdikis dar nesuvokia ir neįaučia savo vientisumo bei individualaus atskirumo, bet jo savivoka palaipsniui peržengia tapatinimąsi tik su lokaliais kūniško paviršiaus/gelmės fragmentais. Tarp dalinių objektų jis pradeda išskirti ne tik veidą, bet visą kūną. Lacanas tai vadina *gestalto* fenomenu – arba kūdikio gebėjimu savo dėmesį fokusuoti į antropomorfinius pavidalus, tuo pačiu išskirti juos iš visų kitų. Tai pirmas, Lacano nuomone, itin reikšmingas ryšio su kūno atvaizdu užmezgimas, be kurio būsimasis lakaniškas subjektas būtų neįmanomas. Bet yra

ir šešėlinė šio proceso pusė: tai taip pat pirmas žingsnis į priklausomybę nuo atvaizdo, nėrimas į atvaizdo nelaisvę.

Taigi kas yra Lacano aptariamasis *gestaltas*? Tai prigimtinio mechanizmo lygmenyje užkoduotas principas⁵, teikiantis konkrečią formą bet kurios rūšies individui ir leidžiantis ją atpažinti kaip savo rūšies požymį. Bet svarbiausia šiuo atveju tai, kad šis principas veikia tik tada, kai susiduria bent keli tos pačios rūšies individai – vienas kitame pamato tai, kuo pats turi tapti. Arba – vienas kitam pasitarnauja veidrodžiu. Priešingu atveju šis prigimtinis modelis gali veikti iškreiptai. Prisiminkime Mauglį (visai nesvarbu, kad jis tik literatūrinis personažas). Šis berniukas turėjo vienintelį sektiną pavyzdį, vienintelį veidrodį, kuriame galėjo išvysti save, – jį supančius vilkus. Ar keista, kad laikė save vilku ir elgėsi kaip jie? Būtent taip veikia *gestalt* principas, ir būtent dėl to principo kūdikis savo aplinkoje išskiria žmogaus kūno vaizdinį, priešpriešindamas visoms kitoms regimo lauko formoms. Nenuostabu, kad Lacanas jį išskyrė kaip svarbiausią dalyką ikiveidrodinėje stadijoje. Mat taip paklojami pamatai veidrodžio stadijos metamorfozei: kito žmogaus pavidalas joje palaipsniui bus susietas su *savo kūnu* ir taip bus inicijuotas subjekto identifikacijos procesas. Galima pasakyti *lakaniškiau*: žmogaus pavidalo Kitas, iš akies horizonto perkeltas į vaizduotės erdvę, taps vaizdiniu/talpa, į kurią kūdikis sudės visus savo dalinius objektus ir taip suteiks jiems *savo kūno* vientisumą. Galų gale nusavintas kito kūno vaizdinys taps ta *simboline* erdve, kuri vėliau ir išaugins visavertį subjektą.

*** **

Įsižiūrėkime atidžiau į veidrodžio stadiją. Anot Lacano, maždaug šeštą mėnesį vaiko raidoje prasideda esminiai pokyčiai: nuo momentinio pamatinių poreikių tenkinimo jis palaipsniui pereina prie tiesioginio psichinės tikrovės konstravimo. Dalis *libido* energijos lieka neišnaudota, nes jo poreikiai tampa vis įvairesni ir jų nebeįmanoma iškart patenkinti. Ji ir panaudojama naujos tikrovės statybai.

Tai gi kas vyksta? Kokie pokyčiai nužymi veidrodžio stadijos pradžią? Vaikas palaipsniui nutolsta nuo mamos, nutolsta ta prasme, kad jau nebegali nepastebėti jų skirtingumo. Iki tol kūdikis vienvovę su motina išgyveno, bet jos, vienvovės nepastebėjo – nuo šiol jis pradeda pastebėti ją, bet tik negatyviai, netekties pavidalu. Tai kritinis raidos momentas: aptikdamas savo meilės objektą kaip prarastą, vaikas siekia kažkuo jį pakeisti ir taip kompensuoti netektį; rasti tai, kas atkurs prarastą vienvovę ir ką jis valdys kaip kažkada mamą. Tokį pakaitalą netrukus jam pasiūlys vaizdinys, kuris padės pamatus psichinės tikrovės augimui. Pabrėžkime: vaizdinio steigtis susijusi su kompensacine funkcija ir ją realizuojančių pakaitalų kūrimu.

Iki veidrodžio stadijos kūdikis neturi vienvovės su motina suvokimo – nes neturi paties suvokimo; bet jis turi kai ką, ką galime vadinti tokios vienvovės patirtimi, nors ji ir duota fragmentuotu pavidalu, kaip nuolatinis slydimas nuo vieno dalinio objekto prie kito (tai vadinome beribiu kūnu arba lakaniškai – nesąmoningų reprezentacijų seka). Štai kas pradeda vykti veidrodžio stadijoje: vaikas

nežino nieko apie kažkokį vieningumą tol, kol jo nepraranda. Netektis suskaldo jo beribę visatą, bet kartu atveria kelius netekties suvokimui, pirmai sąmoningo suvokimo užuomazgai. Netektis šiuo atveju yra esminė sąmoningumo raidos sąlyga. Subjektas, sąmoningas, mąstantis, priešpriešinantis save jį supančiam pasauliui – toks subjektas išaugs netekties erdvėje kaip jos įsakmų tuštumą slepiantis pakaitalas.

Netektis *į dienos šviesą* išveda tai, kas prarasta, išveda negatyviu tuštumos pavidalu, ir ši užpildymo reikalaujanti tuštuma tampa galingu pirmuoju impulsu, kuris išjudina visą pakaitalų paieškos mechanizmą. Netekties išstūmimas keičiant ją kažkuo kitu per vaizdinio aplinkelį – taip glaustai galime įvardinti šiuos pokyčius.

Bet kodėl kūdikiui būtina ši psichinės tikrovės statyba? Maždaug šešių mėnesių kūdikis pradeda suvokti arba nujausti, kad motinos krūtis yra kažkas, kas jam nepriklauso, su kuo jis nebegali egzistuoti kaip simbiotinė vienybė. Kūdikis susiduria su realiu atjunkymu nuo krūties pavojumi ir jo gimdoma baimė bei nesaugumu. Tai tarsi susidūrimas su atskyrimo bausme, tuo išvaymu iš rojaus, kurį galime pavadinti šešiais mėnesiais vėluojančia gimimo trauma, – prisimenate koncepciją, pasiūlytą vieno iš S. Freudo mokinių?

Kas vyksta toliau? Tiksliau, kaip vaikas kovoja su tokio skyrimo sukelta grėsme ir kitomis pasekmėmis? Lacano atsakymas paprastas: kūdikis atsisako jas pripažinti (kitai sakant, pripažįsta ir įtvirtina šį skyrimą neigimu). Tačiau kaip

galima kažko netekti ir manyti, kad tai *tebėra tavo rankose?* Tik tą kažką pakeičiant kitu ir apsimetant, kad neįvyko jokie sukeitimo. Išižiūrėkime į šią saviapgaulę atidžiau, nes būtent čia vyksta didysis perversmas. Negalėdamas aptikti geidžiamo objekto (jį praradęs), vaikas atsisako tai pripažinti ir tokiu neigimu atlieka minėto objekto išstūmimą. Bet kur? Juk dar nėra sąmonės ir pasąmonės skirties, kad išstūmimas apskritai būtų įmanomas. Todėl klausimas *kur* netikslus, nes nėra jokių atskaitos taškų. Išstūmimo veiksmas yra pirmasis bandymas nužymėti tokią ribą, tokius atskaitos taškus. Išstūmimas yra netekties sudvigubinimas, klostė, išskirianti vaizdinio sritį. Tad galime sakyti, kad išstūmimas vyksta į vaizdinio sritį, tuo pačiu ją įsteigiant. Kitaip tariant, prarasta vienybė su motinos kūnu iš tiesioginio žindymo patirties perkeliama į psichinių procesų registrą, suteikiant jai naują kokybę, tai yra paverčiant vaizdiniu. Pastarasis pradeda funkcionuoti ne kaip vienalaikis fizinio proceso *atspindys*, bet kaip autonomiškas *konstruktas*, veikiantis motinai nesant šalia. Patikslinkime: vaizdinys funkcionuoja ne kaip *psichinis* žindymo proceso dublikatas, ne kaip žindymo atmintis jam pasibaigus, bet kaip jos pakaitas – tuščiaviduris langelis, kuris gali būti užpildytas bet koku turiniu. Būtent pastaroji vaizdinio savybė – būti pakaitalais užpildoma tuštuma ir anksčiau aprašytas *gestalto* principas sukuria prielaidas *naujai tapatybei*: prarasta vienybė su motina palaipsniui keičiama atrandama vienybe su sau priskiriamu kūnu (kuris dar turi tapti savu). Šį vaiz-

dinį jau galime pavadinti Aš ir Kito dvi-lypio vientisumo užuomazga.

Taigi išstūmimo/netekties erdvė, kurią apgyvendins vaizdinys, steigiama aptinkant Aš/Kitą – kaip prarasto objekto pakaitalą, pakaitalą vaizdinį. Kalbėdami apie vaizduotės funkcijos svarbą konstruojant subjektą, turime omenyje pirmiausia tai, kad tam tikru momentu kūdikiai nustoja būti tiesioginiai savo poreikių tenkintojai ir savo geismo objektų vartotojai; jie įsteigia arba aptinka instanciją, kuri leidžia atidėti tokį tenkinimą, kurdama savotišką aplinkkelį, nukeldama vėlesniam laikui minėtų poreikių tenkinimą. Ta instancija – tai „vieta“ vaizdiniams, kurie geidžiamą objektą atskiria nuo tiesioginių fizinių realizacijų. Kitaip dar galime tai pavadinti psichine tikrove, kurioje geismo objektas sudvejinamas, atkartojamas kaip vaizdinys, kaip Kitas, kaip pakaitalas, kuris laikinai pavaduoja minėtą geismo objektą. Būtent taip kuriamos sąmoningos minties prielaidos. Kai tik tiesioginė patirtis, tiesioginė poreikių realizacija sudvejinama vaizdinių pagalba, kai jie gali būti sukelti nepriklausomai nuo fizinių realizacijų, susiduriame su savotiška ženklinimo praktika, su vaizdiniais pakaitalais, kurie svorio centrą iš tiesioginio betarpiško fizinio patyrimo palaipsniui perstumia į psichinių procesų sritį. Kol kūdikis slysta nuo vieno dalinio objekto patyrimo prie kito, kol tapatinasi su atskirais kūno fragmentais ir per juos vykstančiais procesais, jį galima vadinti nesąmoningų reprezentacijų seka. Bet kai jis įsteigia poziciją, kuri leidžia jam pasinaudoti aplinkkelio, minėtą pa-

tirtį pastebėti tarsi iš šalies, kaip Kitą, čia jau dedami pamatai subjektui, kurį tradiciškai tapatiname pirmiausia su sąmoningos minties veikla.

Lacano nuomone, pirminės netekties *sukeitimas* tampa įmanomas dėl specifinio neigimo mechanizmo: neigiamas faktas, kad neįmanoma *gauti* geidžiamą objektą, tuo pat metu jį išstumiant. Jo vietą užima pakaitalas, kuris tarsi įrodo, kad geidžiamas objektas *ranka pasiekiamas*, kad jis vis dar čia. Štai kodėl išstūmimo erdvė konstruojama steigiant poziciją Kitam, pakaitalui.

Pakaitalas nėra kažkas absoliučiai nauja, net atvirkščiai – pakaitalo figūra atrandama ar įsteigiama kaip vis to paties geismo objekto atradimas, kaip patvirtinimas, kad jis vis dar čia. Anot Lacano, tai reiškia, kad vaikas ne tiek ieško išorinėje tikrovėje tokio objekto, kuris atitiktų jo vaizdinį, kiek naudojasi Kito vaizdiniu, kad įtikintų save, jog tas objektas tikrovėje yra, ir yra kaip jam priklausantis. Būtent todėl vaikas pradeda dalinti vaizdinį į dvi dalis: į sritį, suvokiamą kaip *nuosavą* vidujybę, ir visą kitą išorybę, steigiant ją kaip savinimosi objektą. Kitas čia ir aptinkamas žymint vidujybės ir išorybės riboženklis. Tai yra, jo steigimas tiesiogiai susijęs su vaizdinio teritorijos padalijimu. Jis tarsi lokalizuojamas vidujybėje, bet suvokiamas kaip pasisavintas ar įkeltas iš išorybės. Tokiu būdu Kitas/savas kūno vaizdinio pavidalu *a priori* steigiamas kaip nevienalytis: kūno *ten* privalomai turi būti ir *čia*.

Prarastą vienybę su motina, savotišką vientisumo ir pastovumo idealą, vaikas susigražina kaip savo kūno vaizdinį –

tegul ir transformuotą, išstumtą bei paकेistą Kitu. Motinos *netektį* jis kompensuoja svetimo objekto nusavinimu, kartu atkurdamas ir pastovumo bei vientisumo garantijas. Šį svetimą objektą galėtų me pavadinti vaizdiniu, kuris stabilizuoja visus dalinius objektus ir kartu persunkia juos išstumtu *libido* turiniu – ryšio su motina netektimi. Beje, galime pridurti, šis vaizdinys niekada iki galo nekompensuos pirminės netekties; stoka vers jį ieškoti naujų pakaitalų, ir taip bus įsukta nesibaigianti identifikacijų paieška. Šios temos neplėtosime, tačiau pažymėsime, kad tai neišvengiamas tuščiaavidurio subjekto koncepcijos padarinys.

Prarastas meilės objektas išstumiamas į vaizdinio lygmenį – iš sau tapačios fizinės patirties į psichinės tikrovės dublį. Taip sukuriamas realaus objekto pakaitalas ir tuo pačiu suteikiama galimybė atidėti laike į jį nukreipto malonumo siekį. Kuriamas savotiškas aplinkkelis, atveriantis psichinę tikrovę; per ją sugrįžtama į save kaip Kitą, aptiktą kūno vaizdinyje – pastarasis tampa saugumo ir prarastos ramybės sugražinimo garantu. Taigi mes kalbėjome apie geismo objektą, prarastą ir *susigražintą* vaizdinio pakaitalu, o paskui per vaizdinį vėl *įaugintą* išorinėje tikrovėje – tai ir yra aplinkkelis, apibūdinantis pirminį skilimą į subjektą-objektą. Štai kodėl Lacanas sako, kad veidrodžio stadija kūdikio raidą permeta į istoriją; štai kodėl jam pritariantis J. Derrida minėtam aplinkkeliui⁶ priskiria įlaidinančią bei suerdvinančią galią.

Veidrodžio stadijoje antropomorfinį Kito pavidalą vaikas (beje, tai gali būti ir jo atvaizdas tikrame veidrodyje) pa-

laipsniui pradeda suvokti kaip atsietą nuo jo erdvinę formą ir kaip nuo tos formos pasirodymo nebe priklausantį vaizdinį, kuriame jis atranda save. Kitaip tariant, būtent šioje stadijoje jis *įsisąmonina* ne tik tai, kad šis atvaizdas jo, bet ir tai, kad tai būtent atvaizdas. Tai reikšmingas pokytis: vaikas aptinka save kažkurioje išorybės formoje, suvokdamas, kad ši forma yra nuoroda atgal į jį. Tokiu būdu steigiamas subjektas priverstas išskirti ir tuo pat metu apjungti skirtingas pozicijas, uždarytas nuolatinėse tarpusavio nuorodose: ten (išorybė – Kitas erdvinis pavidalu) ir čia (vidujybė – Kito mentalinis vaizdinys). Pabrėžiame: subjektas steigiamas įvedant erdvinis santykius, žymint erdvinio kūno ribas, kurios kartu yra ir vidujybės/išorybės nustatymo ribos (akivaizdus bergsonizmas!). Turbūt svarbiausia žinia, kurią Lacanas šiuo atveju nori pranešti, yra tokia: subjekto steigtis siejama su erdviųjų santykių įvedimu bei dubliavimu vaizdinio erdvėje ir to vaizdinio emancipacija išsivaduojuojant nuo tiesioginės erdviųjų formų patirties. Akivaizdu, kad lakaniškoje koncepcijoje erdvės santykių įvaldymas yra reikšminga sąmoningo mąstymo iniciacijos dalis. Nors išryškina akustinis pradai, Deleuze'o *idealaus paviršiaus* koncepcija taip pat orientuota į erdvę⁷.

Veidrodžio stadija – tai kažkokių būdu įvykstantis pokytis iš tikrovės nepakankamumo, stokos (psichinių procesų prioritetas fizinės motorikos atžvilgiu – fizinis kūnas dar nepakankamas, stokojantis vientisumo ir neužbaigtumo) į tikrovės perteklių, psichinį vaizdinį, kuris nuo šiol visada aplenkis/paslėps tikrovę

ir kartu vadovaus tolesniam vaiko brandos procesui. Kitaip tai galime pavadinti virsmu iš fragmentuoto, ribų stokojančio kūno į ortopedinę Kito formą, kurią pats Lacanas vadino dirbtine konstrukcija, palaikančia subjekto vientisumą.

Visiškai akivaizdu, kad veidrodžio stadijos (turiu omenyje termino suponuojamas prasmes) nereikia supasti pažodžiui, nereikia manyti, kad buitinis daiktas, galintis atspindėti aplinką, yra būtina vaiko psichikos raidos sąlyga. Lacano siūlomas veidrodis – tai konceptuali metafora, kuri paryškina ir kartu paverčia aiškesniu tam tikrą ankstyvosios raidos etapą, kurio metu vaiko vaizduotė tampa savotišku *veidrodžiu* jo pasirinktiems *gestaltams suvaldyti*. Jo dėka pašalinis stebėtojas gali išskirti kūdikio žaidimus su savo atvaizdu, taip pat su bet kuriuo jo regos lauke esančiu *gestalto* objektu, kurį jis bando atkartoti savo judesių motorika, o vėliau ir kitais būdais. Lacano nuomone, tai eksperimento arba nuolatinio kartojimo keliu išgaunamas dviejų visiškai skirtingų dalykų tapatumas: pojūčiais nusakomos tiesioginės patirties, atitinkančios, pavyzdžiui, tam tikrą judesių gamą, ir jų vizualizacijos vaizdinio lygmenyje. Visas veidrodžio stadijos funkcijas galima redukuoti į būtinybę nustatyti šių dviejų registru tapatumo sąsają. O vėlesnis subjektas – tai bandymas įvairiomis priemonėmis išlaikyti sąsajos vientisumą.

Palikdamas veidrodžio stadiją vaikas suformuoja tokias psichikos struktūras, kuriose rezervuojama vieta Kitam, visaverčiu pavidalu pasirodančiam vėliau, kai įvaldomos kalbos ir kultūros normos.

*** **

Dabar žvilgtelėkime, kaip vyksta minėtas išorybės ir vidujybės skyrimas. Akivaizdu, kad jis pradedamas vaizdinio instancijoje. Čia dubliuojama patirtis suskirstoma remiantis vaiko galimybėmis ją keisti, nukreipti ir pan. Pavyzdžiui, procesai, atpažįstami kaip nekontroliuojami, *nepasiekiami*, negatyviai dirginantys ir pan., priskiriami išorybei. Žinoma, tokia *klasifikuojanti* praktika, jos kriterijai nusistovi ne iškart; mums svarbu tai, kad jos šaknys yra vaizdinio instancijoje – čia nustatoma tai, kas priklausys vidujybei, vaizdiniui, o kas išorybei. Kitaip tariant, vaizdinys tarsi suskils: viena vertus, jis savyje aprėps bendrus turinius, kita vertus, bandys juos lokalizuoti šiapus arba anapus tam tikros abstrakčios ribos. Būtent ši riba ir nužymi pirmąjį, dar ne visai aiškų subjekto kontūrą, atskiriantį jį nuo objekto.

Subjektas save steigia suskaldytu pavidalu, išeities tašku pasirinkdamas tiesioginę patirtį dubliuojančią vaizdinio galią. Tarp vidujybės ir išorybės brėždamas liniją jis aptinka savo kūną/vaizdinį ir taip savyje įkuria Kitą. Pats vidujybės ir išorybės skyrimas sukelia susidvejinimą: Aš kaip vidinis vaizdinys ir Aš kaip išorinis kūnas – kaip būti tuo pat metu abiejose pozicijose? Suprantama, kodėl Lacano subjektas yra savo sudvigubintą vientisumą besistengianti išsaugoti struktūra.

Anoreksija – ar ne iškalbingas tokio *disonanso vieningume* pavyzdys?

Viena vertus, kaip išorinis pasaulis objektas konstituojamas vaizdinio instancijoje. Kitaip tariant, nėra išorinio pasaulio, kuris nepriklausytų nuo psi-

chinių procesų. Antra vertus, anapus jų visada yra tam tikra empirija, nors jos patirtis, jos įsisavinimas visada priklauso nuo vaizdinio instancijos. Kol kūdikis neįvaldęs pastarosios, tol jis yra daiktas tarp daiktų, nieko nežinantis apie savo išskirtinumą kitų daiktų atžvilgiu. Žinoti apie juos jis pradeda tik tada, kai įvaldo vaizdinių kūrimo funkciją. Tada daiktai per patirties dubliavimą tampa vaizdiniais ir tik tokiu, vidujybėje įskiepyto vaizdinio pavidalu sugrįžta į save – į išorinį pasaulį.

Šio pasaulio empirija, nesvarbu, organinė ar neorganinė, kad ir kokia organizuota būtų, skiriasi nuo subjekto tapusio individo viena pamatine savybe – ji neturi vaizdinio instancijos, neturi pozicijos, kuri leistų į save pažvelgti iš šalies. Trumpai tariant, ji nėra sąmoninga. Ne nuostabu, kad instinkto pavidalu ji tapo pavyzdiniu sąmonės modeliu. Kalbėdami apie aukštesnes gyvybės formas turbūt galime sakyti, kad tikrovė joms duodama tiesioginės patirties pavidalu. Bet tokia patirtis, net jei turėsime omenyje nervinės sistemos reakcijas, neatsiplėšia nuo fizinio įvykio, nuo realizacijos čia ir dabar, tai yra, tokia reakcija nedubliuojama papildomoje vaizdinio instancijoje, ji trunka tiek, kiek ir pati patirtis, ir kinta priklausomai nuo pastarosios. Prisiminkime, kad savo pranešimą apie veidrodžio stadiją Lacanas pradeda beždžionės jauniklio ir vaiko lyginimu⁸, skirtumą aptikdamas būtent vaizdinio pozicijos įvaldyme.

Kas šiuo atveju yra vaizdinys? Galia pratęsti ar atkurti patirties objektą, kai jis tiesiogiai nebepatiriamas. Kai vaikas

pradeda *mintyse* atkurti, tarkime, veidą, nors jo jau nebemato, tada jis pakeliui į subjekto – objekto skirties steigiamą erdvę, mums visiems pažįstamą pasaulį. Bet tai įmanoma tik tada, kai patirtis sudvejinama, tai yra, kai atsiranda nuo tiesioginės patirties atsietą vaizdinio instancija. Minėtai instancijai būtina energija kreipiamą ne į tiesioginių poreikių tenkinimą, bet į vaizdinių kūrybą, koordinuojamą su jau patirtais turiniais. Be jokios abejonės, tai galima pavadinti sąmoningumo, arba refleksyvaus mąstymo, užuominomis.

Akivaizdu, Lacanas įsitikinęs, kad subjekto – objekto ir vidujybės – išorybės skirtys neduodamos *a priori*, ir bet kuris vaikas privalo jas nubrėžti pats⁹. Būtent tokias pastangas atspindi veidrodžio stadija. Fragmentuoto beribio kūno patirtis nenusakoma minėtų skirčių požiūriu: pastarajai dar nesukurtos prielaidos, kūdikis maudosi nesąmoningumo jūroje susiliedamas su jos būsenu seka. Čia dar nėra jokio kūdikio, jokio atskiro vieneto, nes nėra išorinio, subjektinį virsmą patyrusio stebėtojo. Tik kai virš begalinės dalinių objektų jūros įsteigiama vaizdinio instancija, tuščias, su jūra nesutampantis paviršius, štai tada įgyjama pozicija iš *viršaus* pažvelgti į jūrą, o kartu galimybė joje išskirti atskirų daiktų pavidalus. O toliau viskas aišku: vienas *daiktas*, žmogiško pavidalo *gestaltas* taps tuo objektu, apie kurį vaikas nutars, kad jis, Kitas yra Aš. Ir prasidės didysis virsmo į subjektą nuotykis bandant išsaugoti šios nutarties metu užmegztą tapatybę. Turbūt nereikia sakyti, kad šis nuotykis nesibaigs, net kai turėsime visavertį subjektą: bet kuris bandymas pažinti išorinio pasaulio objektus

remsis jų dviprasmio tapatumo vidujybės vaizdiniais prielaida. Tokiu požiūriu veidrodžio stadija nėra tapati konkrečiame raidos etape vykstantiems pokyčiams, bet yra fundamentalus modelis, apibrėžiantis nuolatines subjekto funkcionavimo sąlygas.

Nenuostabu, kad nuo šiol subjektu tapusiam žmogui bus nuolat reikalingas minties *veidrodis*, nes tapatintis su savo/kito kūno pavidalu įmanoma tik *nepriklausant* tam kūnui. Štai priežastis, kodėl *dekartišku principu* grindžiamas subjektas Lacanui neatrodo įmanomas: tyrinėtojas nesutinka patikėti, kad sau atvira ir skaidri sąmonė gali be papildomos *pozicijos* savo egzistenciją susieti su konkrečiu empiriniu pavidalu.

Prisiminkime, Deleuze'as psichinių procesų inicijavimo aplinkkelį taip pat vadina struktūrinės prigimties sąvoka – tapatumą užtikrinančiu atstumu, fizinius potyrius ir mentalinius jų efektus skiriančiu nuotoliu, tik ir tegalinčiu užtikrinti sąmoningos minties galimybę. Šiuo požiūriu, ir Lacanas, ir Deleuze'as tęsia hégelišką tradiciją, sąmoningo žmogaus požymius susiejančią su struktūriniu pokyčiu nuo gyvuliško *aš noriu* prie žmogiško *jis nori*. Kitaip tariant, žmogus yra gyvulys, kuris turi galią atidėti savo poreikių tenkinimą išsaugodamas jų atžvilgiu tam tikrą nuotolį. Tačiau šią galią jis įgauna tik skaidydamas save į kardančią valią bei tenkinimo reikalaujančią geismą – į valingą subjektą ir kūniškų poreikių objektą.

Aišku, toks šių *filosofų psichoanalitikų* tapatinimas įmanomas tik bendriausių prielaidų lygmeniu. Jei įsižiūrėsime atidžiau, pamatysime, kad Deleuze'o nuo-

tolio sąvoka yra materijos atsikartojimo ar *dvejinimosi* efektas, kūniško garso išsilaisvinimas nuo prievolių kūnui¹⁰, kuriam nereikia papildomo *veidrodžio* ir jį sureikšminančio regėjimo galių, o Lacanui nuotolis steigiamas tik per veidrodžio aplinkkelį, todėl akcentuojama akis ir jos regimi *gešaltai*. Žinoma, nebūtina sakyti, kad kalbame ne apie veidrodį, bet veidrodžio metafora nusakomus psichinius procesus. Bet kuriuo atveju kalbame apie būtinai netapatą atkartojimo mechanizmą, kai nuotolis ir skirtis yra esminiai struktūriniai vienetai, kuriais galima paaiškinti ne tik psichinių procesų steigimą, bet ir raidos procesą, suvokiamą kaip to paties ir kito sutapimą.

Veidrodžio koncepte galima išskirti du giminingus, bet netapačius prasminius klodus. Viena vertus, tai galingas nusavinimo ir savikūros per nusavinimą įrankis. Kita vertus (labai delioziškas *kita vertus*), tai iliuzinis paviršius, apjungiantis, bet galutinai nesutapatinantis dvi skirtybes – Aš ir Kita.

Lakaniško subjekto prielaidų lygmenyje įtvirtinamas tam tikras nepakankamumas: mat jis susikuria, ar pradeda kurtis, kaip prarastos „simbiozės“ ir bandymo ją susigrąžinti efektas. Jo dviprasmi statusą tarsi patvirtina tai, kad kompensuojančios identifikacijos niekada negali atlikti savo funkcijų iki galo. Juk siekis susigrąžinti prarastą vientisumą ir pilnatvę iš esmės yra siekis surasti save sinonimas. Tačiau vietoj savęs subjektas pakliūva į Kito vaizdinį bei vis kitus pakaitalus, kurie kis pagal antrinių identifikacijų logiką, kartojančią veidrodžio stadijos mechanizmą. Vadinasi, nesąmoningas reprezentacijas ištrinančios ir sąmoningumui atstovaujančios vaizdinio identi-

fikacijos iš principo nepajėgios pakeisti *prarasto rojaus* pilnatvės, todėl pasmerkia subjektą nuolatinei identiteto paieškai.

Subjektas, tapatindamas save su Kito vaizdiniu, negali atrasti savęs, arba jis atranda save tik pakaitiniams vaizdiniams tarpininkaujant. Tokiu požiūriu subjekto vientisumo ir stabilumo prielaidos dvi-prasmės, nes jį grindžianti struktūra įtvirtina sisteminių disonanso elementą.

Čia įmanomos dvi tolesnės išvados. Pirmoji, kupina lakaniško dramatismo, teigia: subjektas pasmerktas klaidžioti identifikacinių atspindžių labirintuose be vilties atrasti save. Prie jos šliejasi du M. Foucault herojai: disocijuotas subjektas ir beprotis, neturintis jokios šerdies, tik skirtingų epochų primestus veidus. Taip pat S. Žižekas, po maskarado kaukėmis slepiantis tuščiaavidurę moterį, ir, žinoma, bodrijariškos pakraipos simuliakrų mitologijos, plėtojančios tuščiaavidurės, bet užpildymo reikalaujančios tapatybės idėją. Antroji išvada skamba ne taip niūriai: susidurti su vaizdiniu tarpininkavimu antrinėse identifikacijose nereikia pakliūti apgaulės valdžion vien todėl, kad ten, kur gali būti subjektas, nėra nieko, kas būtų ne apgaulė. Subjektas suskaldytas? Išcentruotas? Na ir kas? Jei kitoks jis negali būti, vadinasi, nėra ko dramatuoti situacijos. Panašiomis tragizmo vengiančiomis intonacijomis F. Nietzsche apibendrino savą pasaulio kaip totalaus melo koncepciją: galutinių tiesų melagingumas nėra argumentas jas atmesti.

Aš ir Kitas susiejami dvilype vaizdinio erdve – erdve, gebančia ištirpinti netapatumą sau ir sukurti dvilypį vientisumą, naujo tipo subjektinį Aš. Tokiu būdu naujasis subjektas pažins visą em-

pirinį pasaulį ištirpindamas bet kokį išorinio objekto netapatumą vidujybės vaizdiniui tiek, kad būtų įmanoma sukurti naują vaizdinį kaip ankstesnio pakaitalą. Ir sugrąžinti į išorinę naujojo, „jau pažįstamo“ pakaitalo pavidalą. Ką reiškia: ištirpinti netapatumą? Tai reiškia, kad vaizdinyje vykdomas ne pasyvus dubliavimas, bet aktyvi reartikuliacija – subjekto realizuojamas *dvikryptis* pažinimo procesas yra vaizdinių perkūra ir nuolatinis keitimas pakaitalais.

Tikrovė, kurią subjektas kuria vaizdinių pagalba, nėra absoliuti ta prasme, kad turi būti kai kas anapus vaizdinių (nors žodžiai *turi būti* čia ne visai tinkami) – juk vaizdiniai yra būtent to *kai ko* perdirbiniai. Kita vertus, vaizdiniai yra vienintelė tikrovė, kurią jis pajėgus priimti kaip tikrovę. Subjektui tikrovė atsiveria tik tiek, kiek jis ją *objektyvuoja* vaizdinio pavidalu.

Yra ir kitas tikrovės atvėrimo kelias, kurį galima pavadinti tikrovės netektimi, pažymint, kad tai labai paradoksali, nes produktyvi netektis. Tokiais terminais kalbame apie sąmonės poveikį, sąmonės kaip tuštumos, kaip to, kas tiesiogiai neatsiveria vaizdiniui – vaizdinys aprėpia tik jos poveikio pasekmes. Kaip bandėme parodyti, pati subjekto iniciacija yra būtent tokia pasekmė. Sakydami *tuštuma* turime omenyje tai, kad ji neaptingama *empirijoje* – kitaip ji neišvengiamai priklausytų vaizdiniui. Todėl ji yra kitos ontologinės prigimties tikrovė, iš vaizdinio perspektyvos aptinkama kaip netektis. Galime tarti, kad vaizdinį ji pasiekia asimptomiškai¹¹ – Derrida tai pavadino pėdsaku¹², kuris funkcionuoja visad save ištrynusiu pavidalu.

Vaizdiniui priešpriešinama netekties tikrovė yra tas ontologinis lygmuo, kuris, kaip sakėme, neegzistuoja, tai yra, neegzistuoja pozityviai, todėl negali būti aptinkamas fenomenų (vaizdinio apdorotame) pasaulyje. Ir jei jį pavadinsime sąsamone, tai ji *apsireišk* tik per minėtą netektį – išnykdama, užleisdama savo vietą tam, ką atpažįstame kaip mūsų pasaulį. Paradoksali netektis, nes pasitraukdama ji išlieka tuo stokos įsakmumu, kurį sąmoningas subjektas sutapatins su savo valios įvairove.

Orientacija į tikrovę tarsi išsaugoma: tikrovė yra tai, su kuo žmogus savo raišoje privalomai koreliuoja, bet koreliuoja asimetriškai, prasilenkdamas, nesutapdamas, pasiklysdamas. Pati siekio pastanga – ir čia Lacanas išradingai sukritikuoja fenomenologinį nukreiptumą į objektą – *a priori* iškreipia save, ne atrodama, bet nuslėpdama. Kita vertus, nors tikrovė dalyvauja kaip būtina atskaitos sistema, tačiau ji niekada nėra pasiekiamą; ji žmogui įteikiama netekties pavidalu, ir visos jo pastangos yra tos netekties aktualinimas kompensuojančiomis identifikacijomis.

Kokios prielaidos čia turėtų būti įvardintos? Tikrovę, vienlaikę pažįstančiai pastangai, pakeičia praeities tikrovė, kažkada buvęs įvykis/vykimas, kurio dabartis stokoja. Minėtą praeities įvykį/vykimą palaiko atmintis gan dviprasmiu netekties pavidalu: vienovė neprisimenama, *atmintis* it tuščią indą saugo tik jos netektį. Tai itin įsakmi netektis, visas žmogaus identifikacines pastangas centruojančių galių šaltinis. Pažinimo pastangos vienlaikę tikrovę reartikuliuoja pagal praeities tikrovės nuorodas, todėl

praeitis, net netekties pavidalu, visada ankstesnė ir tikresnė už dabartį. Žmogus nebeprisiklauso praeičiai, bet dar nepriklauso ir dabarčiai – į žmogaus identifikacinius procesus įvedamas laikinio netapatumo momentas.

Vadinasi, kalbėti apie žmogaus raidą stokos ir pertekliaus terminais – tai su-reikšminti laikinio netapatumo momentą, kuris subjektą paverčia skirtingų laiko ritmų/tikrovųjų įkaitu.

Iš tiesų, Lacano deklaruojama ištikimybės Freudui idėjoms čia visiškai akivaizdi, nes būtent Freudas *kultūros ištakų* koncepcijoje suformulavo netekties ir ją kompensuojančio pakaitalo modelį. Anot Freudui, tėvažudystė ir ją lydinti kaltė buvo paslėpti ar pridengti kultūros steigimo bei palaikymo iniciatyvomis. Bandymas pamiršti čia paverčiamas *kitos* atminties prielaida, o ištrynimo veiksmas – jį pakeičiančio ir kompensuojančio *pakaitalo* prielaida. Lacanas, žinoma, nė nemano pritari šios koncepcijos turiniui, tačiau kompensacijos mechniką perima ir, kaip matome, labai kūrybingai išplėtoja.

Taigi subjekto steigties problemą Lacanas sprendė pasitelkęs nesąmoningų ar ikisąmoningų vaizduotės procesų lauką – lauką, kuriame subjektas įsivaizduoja save ir tuo pat metu tapatinasi su šiuo vaizdiniu. Tiksliau, ne subjektas įsivaizduoja, nes jis nėra ankstesnis už vaizduotės funkcijas; pats vaizdavimasis ir tapatinimasis su jo rezultatais yra subjekto

atsiradimo prielaida. Akivaizdu, kad šiame procese Lacanas pabrėžia vaizduotės funkcijų prioritetą: subjektas save *atranda* nesąmoningų reprezentacijų seką užklodamas vaizdinio kuriamomis identifikacijomis. Tai reiškia, kad subjektą formuoja ne tikrovės principo veikla, nusakanti sąveiką ir prisitaikymą aplinkos atžvilgiu, bet *imago* funkcija¹³, struktūrinanti į vaizdinio lauką išskeltas identifikacijų sekas. Kitaip tariant, prie tikrovės neprisitaikoma – tikrovė pritaikoma. Subjekto – objekto skirtis nėra apriorinė duotybė, bet vaizdinyje vykstančių procesų rezultatas. Pasaulis gimsta kartu su subjektu, kai vaizdinio teritorija dalinama į vidujybės ir išorybės sritis. Šią ontologinę ir epistemologinę nuostatą postruktūralistinis diskursas išplėtojo pačiais įvairiausiai pavidalais, reikalaujamas atsisakyti iliuzijos, kad pasaulis pažinimas, nes pažinimo metu vienaip ar kitaip atveriamas kaip apriorinė duotybė. Pasaulis pažinimas todėl, kad pažinimo aktu yra steigiamas kaip pažinimas, steigimu pertvarkomas į pažinimą; pati subjekto – objekto skirtis nustato privalomą pažinimo sąsają. Šiuo požiūriu Lacanas priskirtinas postruktūralistams. Akivaizdi ir kita paralelė, ypač su bergsoniška postruktūralizmo atmaina: subjektą bei jo pažintinį aktyvumą Lacanas grindžia pirmiausia įvesdamas erdvinius santykius, kurie nepažinų pasaulį paverčia objektu suteikdami jam su pažintinėmis galiomis suderintą pavidalą.

IŠVADOS

Aptarę įvairius subjekto paieškos Lacano veidrodžių karalystėje aspektus, galime pereiti prie apibendrinimų. Pirmiausia atskleidėme esminius individo

raidos iki veidrodžio stadijos pokyčius, kuriuos konkrečiai stadija inspiruoja. Kita vertus, išryškino Lacano apmąstymus apie tikrovės stoką ir žaibišką jos pralen-

kimą, beribį fragmentuotą kūną ir kūną, pakylėtą į vaizdinį, apie *visada buvusią* pilnatvę ir *visada aktualią* jos netektį bei šių apmąstymų funkcijas mokslininko koncepcijoje. Trečia, nužymėjome subjekto prielaidas steigiančias takoskyras. Jos yra šios: ikisubjekto pilnatvė, slydimas nesąmoningomis reprezentacijomis, pasaulis anapus istorijos, dar nesugadintas subjekto – objekto skirties, grynoji patirtis be atgalinių komentarų. Ir subjektą inicijuojantys pokyčiai: vaizdinyje atsikartojusi grynoji patirtis, žmogiško *gestalto* nusavinimas, pirminės identifikacijos užuomazga.

Ir pagaliau išanalizavome Lacano atsaką į esminį klausimą: kas yra iki subjekto? Kas ir kaip vyksta, kad tokio vyksmo metu sukuriamos prielaidos subjektui *gimti*? Atsakymas toks: iki subjekto yra tikrovės *patirtis*, kuri sudvigubina save steigdama vaizdinio sritį ir tuo pačiu judesiu išsitrina tapdama subjekto Kitu. Taigi subjektas savo tapatybę konstituoja susitapatindamas su Kito vaizdiniu, todėl pastarasis yra gan dviprasmė jo savasties atrama ir garantas. Mat nors vaizdinio aprėptyje subjekto savastis pateikiama vientisu pavidalu, tačiau tai pakaitalo vientisumas, kuris savaiame neužtikrina fundamentalesnio lygmens vientisumo su vaizduotės Kitu. Iš čia plaukia kita esminė išvada, kad subjekto steigtis nenagrinėja autonomiškos sąmonės turinių adekvatumo problemas. Tebūnie jie tolygūs ir absoliučiai sau permatomi – jie visada jau po skyrimo *dramos*, jie visada *jau pakaitalas*. Veidrodžio stadijos koncepcijoje kvestionuojamas sąmonės kaip fundamentalios pirminės instancijos, sąmonės kaip minėtus turinius palaikančios prielaidos patikimumas.

Vadinasi, subjektas Lacano koncepcijoje steigiamas tuo pat metu išskiriant ir apjungiant erdvinio kūno bei jo mentalinio vaizdinio pozicijas. Tarp jų privalomai įterpiama distancija, kuri atlieka daugiopas funkcijas: struktūrina beribį kūną ir įtvirtina erdvinius santykius, atverdama vaiką istorijai; inicijuoja vidujybės ir išorybės steigtį per jų išskyrimą; užtikrina vaizdinio funkcijų vadovavimą subjekto identifikacijų paieškoms. Tai sąlygoja dvi netapačias subjekto *nestabilumo* priežastis, išryškėjusias veidrodžio stadijos pokyčių metu. Pirmoji priežastis tiesiogiai susijusi su subjekto apibrėžtumu ir vientisumą užtikrinančia vaizdinių kūrimo funkcija. Pirmuoju objektu ši funkcija pasirenka Kito kūno vaizdinį (*imago* principas), pastarojo įvaldymas lemia erdvinių santykių *pradžią* ir subjekto suskaldymą į nesutampančias vidujybės bei išorybės sritis. Šis dvilypumas lemia sisteminių subjekto struktūros nevientisumą. Antrąją priežastį apibūdina šie teiginiai: ikisubjektas beribio fragmentuoto kūno pavidalu išgyvena vienovę su motina, bet jos *neįsisąmonina*. Subjektas užmezgamas šios vienovės išstūmimo ar netekties erdvėje, o ši toliau *funkcionuoja* kaip užpildymo reikalaujanti tuštuma. Tai sąlygoja kompensuojančio vaizdinio išskyrimą, kuris ir kuria subjektą. Tačiau šis vaizdinys dalyvauja *tarsi neautentiškai*, kaip nepakankamas pakaitalas stokai patenkinti, ir kaip toks jis neužtikrina visaverčio *identiteto*, todėl subjektas pasmerkiamas nesibaigiančiai identifikacijų paieškai.

Interpretuojančioje literatūroje neretai šios priežastys neskiriamos pabrėžiant žmogiško *gestalto* nusavinimo dviprasmiškumą. Ir atvirkščiai, posts-

truktūralistiniame diskurse jų netapatumas gana ryškus. Pavyzdžiui, Foucault išplėtota negatyvaus ir pozityvaus būties registro priklausomybė, taip pat Derrida *differance* koncepcija, pabrėžianti pradžios bei tęstinumo dialektiką, ir pan. Tai tiesiogiai siejasi su dviem struktūriniais modeliais, paaiškinančiais la-

kanišką subjekto sampratą. Pirma, subjektas yra tarpusavyje koreliuojantis skirtybių paralelizmas (horizontalia kryptimi sudvigubintas vientisumas); ir antra, subjektas yra užpildymo reikalaujanti tuštuma, pasireiškianti pakaitalų kartotėse (vertikalia kryptimi sudvigubintas vientisumas).

Literatūra ir nuorodos

- 1 Жак Лакан. *Стадия зеркала как образующая функция Я, какой она раскрывается в психоаналитическом опыте*. С французского языка перевел В. Лапицкий. Главный редактор В. Мазин, Кабинет: картины мира. – Санкт-Петербург: Инапресс, 1998, с. 139.
- 2 Жак Лакан. *Стадия зеркала как образующая функция Я, какой она раскрывается в психоаналитическом опыте*. С французского языка перевел В. Лапицкий. Главный редактор В. Мазин, Кабинет: картины мира. – Санкт-Петербург: Инапресс, 1998, с. 139.
- 3 Жак Делез, Феликс Гваттари. *Капитализм и шизофрения. АнтиЭдип*. С французского языка перевел М. К. Рыклин. От. редактор С. Я. Левит. – Москва: 1990, с. 10–13.
- 4 Жак Делез, Феликс Гваттари. *Капитализм и шизофрения. АнтиЭдип*. С французского языка перевел М. К. Рыклин. От. редактор С. Я. Левит. – Москва: 1990, с. 11–12.
- 5 Жак Лакан. *Стадия зеркала как образующая функция Я, какой она раскрывается в психоаналитическом опыте*. С французского языка перевел В. Лапицкий. Главный редактор В. Мазин, Кабинет: картины мира. – Санкт-Петербург: Инапресс, 1998, с. 138.
- 6 Жак Деррида. *Тексты деконструкции. Differance*. С французского языка перевел Е. Гурко. – Томск: Водолей, 1999, с. 143.
- 7 Michal Herer. Gilles Deleuze. *Struktury – Maszynu – Kreacje*. Redaktor naukowy M. P. Markowski. – Krakow: Universitas, 2006, s. 95.
- 8 Жак Лакан. *Стадия зеркала как образующая функция Я, какой она раскрывается в психоаналитическом опыте*. С французского языка перевел В. Лапицкий. Главный редактор В. Мазин, Кабинет: картины мира. – Санкт-Петербург: Инапресс, 1998, с. 136.
- 9 Жак Лакан. *Стадия зеркала как образующая функция Я, какой она раскрывается в психоаналитическом опыте*. С французского языка перевел В. Лапицкий. Главный редактор В. Мазин, Кабинет: картины мира. – Санкт-Петербург: Инапресс, 1998, с. 139.
- 10 Жиль Делез. *Логика смысла*. С французского языка перевел Я. И. Свирский. Научный редактор А. Б. Толстов. – Москва: Академия, 1995, с. 288.
- 11 Жак Лакан. *Стадия зеркала как образующая функция Я, какой она раскрывается в психоаналитическом опыте*. С французского языка перевел В. Лапицкий. Главный редактор В. Мазин, Кабинет: картины мира. – Санкт-Петербург: Инапресс, 1998, с. 137.
- 12 Жак Деррида. *Тексты деконструкции. Differance*. С французского языка перевел Е. Гурко. – Томск: Водолей, 1999, с. 138.
- 13 Жак Лакан. *Стадия зеркала как образующая функция Я, какой она раскрывается в психоаналитическом опыте*. С французского языка перевел В. Лапицкий. Главный редактор В. Мазин, Кабинет: картины мира. – Санкт-Петербург: Инапресс, 1998, с. 141.